

“SULARIN DİBİNE DALIŞ” MOTİFLİ DÜNYANIN YARATILIŞ MİTİ İŞİĞİNDA KARŞILAŞTIRMALI MİTOLOJİ VE ARKEOLOJİK YAKLAŞIM

COMPARATIVE MYTHOLOGY AND ARCHAEOLOGICAL APPROACH IN THE LIGHT OF THE MYTH OF CREATION OF THE WORLD WITH THE “DIVING UNDER THE WATERS” MOTIF

Mariia TALİANOVA EREN*

ÖZ: Etrafında sadece sular varken birinin (dalğış kuşu, Ak kuş, altıngöz kuşu, kırlangıç, kuğu, kaplumbağa, yengeç, karides, yabancı domuz, şeytan vb.) suya dalmasını ve bir avuç toprağı getireni anlatan dünyanın yaratılışıyla ilgili dalğış miti, en arkaik kozmogoni mitlerinden biri sayılmaktadır. “Kötü Tanrı”nın (şeytan) suya dalması konusuna ilişkin Baltık-Slav bölgesinin 24 noktasında, Fin-Ugor topraklarında ise 12 örnek yer almaktadır. Bunun yanı sıra, 12 bin yıl önce meydana geldiğı varsayılan bu mit, Güney Asya ve Kuzey Amerika’da da bulunmuştur. Mitoloji ve folklor kaynaklarının arkeoloji, antropoloji, hatta genetik bilimiyle birlikte de bir bütün olarak araştırıldığı takdirde eski insanların göç ettiği yolların da takip edilmesi mümkün kılınmaktadır. Çalışmamızda Türkiye’de ilk defa bahsedilecek ve Rus bilim insanı Ye. Yu. Beryozkin tarafından geliştirilmiş “Bölgelere Göre Folklorik-Mitolojik Motiflerin Yayılması ve Tematik Sınıflandırılması” (Rus. “Тематическая классификация и распределение фольклорно-мифологических мотивов по ареалам”) adlı kapsamlı proje ele alınacaktır. Söz konusu katalog sayesinde folklor ve mitolojik motiflerinin dünyadaki bölgelere göre dağılmasını görsel olarak tespit etme imkânı mevcuttur. Mitolojide ve halk biliminde kullanılabilir bu yöntem “arkeolojik yöntem” denilebilir. Ye. Yu. Beryozkin, mitolojik ve folklorik unsurları içeren ürünlerin araştırılmasını “folklor arkeolojisi” olarak adlandırmaktadır. Çalışmada yabancı bilimsel kaynaklar ile birlikte Beryozkin’in kataloğuna da dayanarak “dalğış” motifli mitlerle ilgili bir değerlendirme yapılmakta ve harita üzerinde örnekler gösterilmektedir. “Dalğış” konusunu içeren dünyanın yaratılışına ilişkin mitlere, çeşitli halklarda ve kültürlerde rastlandığından karşılaştırmalı-tarihî yöntemin önemi de vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Karşılaştırmalı mitoloji, Altay Yaratılış Destanı, Motif kataloğı, Folklor, Yaklaşım.

ABSTRACT: The creation diver myth of the world, which tells that someone (scuba bird, white bird, goldeneye bird, swallow, swan, turtle, crab, shrimp, wild boar, devil, etc.) dives into the water and brings a handful of earth, is one of the oldest cosmogony myths. There are 24 examples in the Baltic-Slavic region and 12 in the Finno-Ugric lands. This myth, which is assumed to have occurred 12 thousand years ago, has also been found in South Asia and North America. If the sources of mythology and folklore are researched as a whole together with archeology, anthropology and even genetics, it is possible to follow the migration routes of

* Dr. Öğr. Üyesi-Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Ankara-erenmariia@gmail.com (Orcid: 0000-0003-4834-450X)

ancient people. In our work, we will consider for the first time in Turkey Ye. Yu. Berezkin's project "Thematic classification and distribution of folklore and mythological motifs by areas". Thanks to the catalog, it is possible to visually determine the distribution of folklore and mythological motifs according to regions in the world. This method, which can be used in mythology and folklore, can be called the "archaeological method". Ye. Yu. Beryozkin calls the study of products containing mythological and folkloric elements "folklore archeology". In the study, based on the catalog of Beryozkin, together with foreign scientific sources, an evaluation is made about the myths with "diver" motifs and examples are shown on the map. The importance of the comparative-historical method is also emphasized, as myths about the creation of the world, including the subject of "diver", are encountered in various peoples and cultures.

Keywords: Comparative mythology, Altai Epic of Creation, Motif catalogue, Folklore, Approach.

Giriş

XVIII. yüzyılın sonuna doğru dünyada Alman filozofu J.G. Herder'in eserlerinin etkisiyle bir taraftan insanlığın birliği hakkında, diğer taraftan ise her kültürün özgünlüğü, bağımsızlığı hakkında anlayışlar oluşmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde Avrupa toplumunda bazı halkların ulusal geleneklerine ve özelliklerine yönelik ilginin artması; töre ve törenlerin, ulusal dillerin ve halk edebiyatı ürünlerinin incelemesini sağlamıştır. Şüphesizdir ki, etnografya ile halk biliminin ortaya çıkması da mitolojik anlayışların ciddi araştırılmasına neden olmuştur (Şahnoviç, 2013: 80). Mitlerin benzer olması, insanlara evrensel insanlık tecrübesini andırmaktadır (Golden, 1992: 6-7). Keşifler Çağından itibaren ve XIX. yüzyıla kadar seyyahlar, tüccarlar, misyonerler gibi farklı insanlar tarafından belli başlı halkların ya da kabilelerin sahip olduğu dünya anlayışları, yaptığı ritüeller, inandığı tanrılara dair bilgiler verilir. Bundan hareketle "olağanüstülük"le ilgili anlayışlar neredeyse tüm halklara ait olduğunu söylemek mümkündür. Mitolojisi olmayan ve bilim açısından doğaya, insana ilişkin fantastik anlayışlardan tamamen yoksun halklar da bulunmamaktadır. Söz konusu durumda ancak bazı mitolojik sistemlerin son derece gelişmiş olduğundan, bazılarının ise o kadar zengin olmadığından bahsedilebilir (Beryozkin, 2009: 4).

Kozmogoni mitleri; dünyanın, evrenin yaratılışıyla ilgili mitlerdir. En eski kozmogoni mitlerinden biri "dalğış" (İng. diver) konusunu içeren mitik anlatılardır. Şimdiye kadar içinde bu motifi barındıran büyük ölçüde sadece Altay Yaratılış Destanı bilinir ve incelenirdi. Ancak karşılaştırmalı yöntem aracılığıyla "dalğış" mitlerinin Asya, Avrasya halklarında hatta Amerika'da yaşayan Kızılderililerde de mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Mitolojide ve Folklorde Karşılaştırmalı Yöntem

"Karşılaştırmalı mitoloji" kavramı; mitik anlatıları ve bu anlatıları bağlamında çeşitli halkların inanç anlayışlarını mukayeseli olarak inceleyen bilim dalı için Max Müller tarafından kullanılmıştır (Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Yefrona, 1900: 322-323). Araştırmacılar, farklı kültürlerle ait olan mitolojileri karşılaştırırken ana benzerlikleri ve (veya) *protomitoloji*'yi kurmaya çalışmaktadır. Karşılaştırmalı mitoloji üzerinde

çalışanlar genelde difüzyoncu (particularists) ve evrimci (comparativists) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Antropolog C. Scott Littleton (1973: 32) karşılaştırmalı mitolojiyi “*farklı kültürlerden alınmış mitlerin ve mitolojik konuların sistematik olarak karşılaştırılması*” olarak değerlendirmektedir.

Günümüzde “karşılaştırmalı mitoloji”; “karşılaştırmalı din araştırmaları (dinler tarihi)” kategorisine de girmektedir. Avrupa’da “Karşılaştırmalı din araştırmaları” (Alman. “Vergleichende Religionswissenschaft”, İngiliz. “Comparative science of religion”, Fransız. “(Science des religions”, Rus. “Сравнительное изучение религии”) terimi ilk defa 1867 yılında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, yöntemlere bakılacak olursa araştırmacının kimi zaman “karşılaştırmalı-tarihi” yaklaşıma da başvurmasında fayda vardır. Farklı halkların kültür ve sosyal yaşamında türdeş olaylar izlendiğinde halklar arasında büyük ölçüde benzerlikler görülmektedir. Söz konusu benzerlikler aşağıdaki gibi sebeplerden kaynaklanabilir:

1. Bir halkın diğer halktan herhangi bir kültürel ya da sosyal ürünü ödünç almasıdır. Burada “gezgin” motifli halk masalları veya efsaneler en iyi örneklerdendir.

2. Halkların benzer özelliklerinin bu halkların ortak menşesine bağlı olabilmesidir.

3. Benzer yaşam şartlarının, sosyal şartların da benzer kültürel olayları oluşturduğunu söylemek mümkündür (Entsiklopediçeskiy Slovar Brokgauza i Yefrona, 1900: 328-329).

4. Çoğu kültürde animizm ve kişileştirmenin mevcudiyeti.

5. Dünyanın hangi yerinde yaşıyorsa yaşasın her insanın aynı fizyolojik ve psikolojik yapıya sahip olmasıdır.

Bir halkın diğerine bıraktığı kültürel etki ya da bir halkın diğeri ile arasındaki yakınlığı / akrabalığını tespit etmek amacıyla yukarıda bahsedilmiş tüm kategorilerin ortak özelliklerini ise karşılaştırmalı-tarihi metot incelemektedir. XIX. yüzyılda bu metot; karşılaştırmalı dil bilimi, edebiyat bilimi, mitoloji ve ilkel dinlerin araştırılması, hukuk ilmi, siyaset bilimi vs. gibi insanlığın kültür ve sosyal hayatını inceleyen farklı bilim dallarına girmiştir. Günümüzde de sosyal bilimler için bahsi geçen yöntem önemini korumaktadır (Entsiklopediçeskiy Slovar Brokgauza i Yefrona, 1900: 328-329).

Mitolojik anlayışlar ve bu anlayışların unsurlarını içeren folklor ürünleri sınırlı (lokal) ve geniş, kapsamlı bir şekilde karşılaştırılabilir. Lokal derken bir kültüre ve dil ailesine ait olan mitoloji ve folklor ele alınmaktadır. Söz gelimi, geniş coğrafyaya sahip olan Türk kültürü halklar arasında mukayese yapıldığında Anadolu Türklerinin mitik anlayışları, Orta Asya’da yaşayan Özbek Türkleri anlayışları ile karşılaştırılabilir ya da adı geçen yaklaşıma başvurulurken Tatar, Başkurt, Saha, Altay Türkleri vs. arasındaki

benzerlik ve farklılıklar aranacaktır. Aynı zamanda coğrafi konum, girdiği dil grubu, kabul edilmiş din açısından tamamen farklı kültürler arasında da mukayeseler önem taşımaktadır. Özellikle ilk bakışta yakınlıkta bulunmayan kültürler arasında karşılaştırmalı çalışmalar neticesinde halkların göç etmeleri, bazı tarihi süreçler, bölgeye ve kültüre bakılmaksızın insanın psikolojik mekanizmaları, birbirinden belli başlı unsurları ödünç almaları ya da söz konusu unsurların tek bir kaynaktan çıkması tespit edilebilmektedir. Mitolojiye ve folklorla kültürlerarası (cross-culture) karşılaştırma çerçevesinde bakıldığında folklor ürününün konusunu bir bütünlük olarak ele almaktan ziyade bu konunun öğeleri, fragmanlarını karşılaştırmak daha faydalı görülmektedir. Buradan hareketle karşılaştırmalı yöntemin a) aynı kültüre ve dil aile grubuna ait halklar arasında; b) aynı kültüre ve dil grubuna ait olmayan halklar arasında yapılabileceği söylenebilir.

B. Ögel “Türk Mitolojisi” adlı çalışmasında (2010: 431) “*Kozmogoni (cosmogony), bütün dünya ve âlemin (universe) meydana gelişi hakkındaki nazariye ve görüşlerdir. Bu görüşlerin hepsinin de aynı millete ait olması, mitoloji araştırmalarının bir şartıdır*” diye dile getirmektedir. Görüldüğü gibi geniş mukayese veya ayrı fragmanları, konuları saptamak için bahsi geçen görüşlerin bir millete ait olması şart olmayabilir. Söz gelimi, XX. yüzyılda bilim insanları Homer sorununu çözmek için Türk epik geleneğinin ne kadar önemli olduğunu anlamaya başlamışlardır. Gerek mukayeseli mitoloji gerek mukayeseli folklor ürünlerine bakılacaksa klasik mitoloji ve dinleri araştıran İsveç bilim insanı Martin Nilsson (1933: 185) “*Günümüzde mevcut olan bütün epik anlatıların karşılaştırmalı ve görgül¹ olarak araştırılması, Yunan destanlarının kaynağını ve gelişme yollarını anlamamızı sağlayan tek bir çözümdür*” diye dile getirmektedir. A.N. Veselovskiy (1889: 97) ise Altay Yaratılış Destanının, Karel-Fin olan Kalevala Destanının bazı detaylarına ışık tuttuğundan söz etmektedir. Karl Reih’e (2008: 17) göre ise

“Destanları Kuzey Asya’nın arkaik dünyasına kadar uzanan ve büyük ölçüde Şamanizm düşüncelerini taşıyan Altay, Yakut ve Tuva gibi Türklerinin epik geleneği, Kuzey Japonya’da yaşayan Aina halkını dâhil eden Tunguz ve Paleo-Asya halkalarının epik geleneğiyle karşılaştırılmalıdır”.

Yukarıda verilmiş örneklere dayanarak ister mit ister destan ya da başka herhangi bir anlatı türü veya mitolojik anlayışlar olursa olsun farklı gelenekler çerçevesinde değerlendirilmesi, önemli hususların ortaya çıkmasını ve yeni bakış açılarının oluşmasını sağlamaktadır. Özellikle de Türk halklarının büyük kısmı eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin alanında yer aldıkları ve Slav halklarıyla yanında yaşadıkları gerekçesiyle Türk ve Slav (Rus) mitolojisi / folkloru arasında da araştırmaların yapılmasının önemi yüksek olduğu görülmektedir.

¹ Yaşantılar ve denemeler yoluyla elde edilen; bir kurama değil yalnızca gözleme dayalı, ampirik.

Rusya'da A.N. Afanasyev, F.İ. Buslayev, A.A. Potebnya, O.F. Miller, A.N. Veselovskiy gibi bilim insanları Slav mitolojisini Antik, İskandinav, Fars vs. mitolojileri ile sık sık karşılaştırmaktaydılar. Avrupa ve Amerika'da Franz Felix Adalbert Kuhn, Max Müller, Mircea Eliade, Joseph John Campbell, Georges Dumézil, Jaan Puhvel vb. mukayeseli mitoloji üzerinde çalışmışlardı. Yukarıda verilmiş farklı ve kimi zaman birbirinden uzak olabilen kültürler arasındaki karşılaştırmalı çalışmaların yararlı ve yeni bilgileri kazandırabileceği görülmektedir.

Altay Yaratılış Destanının Metinleri ve Menşei Üzerindeki Tartışmalar

Ülgen / Kuday / Urung-Ayığ-Toyon / Üç Kurbustan/ Tanrı / Kayra Kan ile Kişi/ Erlik/ Ayna/ şeytan olmak üzere dünya yaratılışında iki figür arasındaki rekabet konusu ilk defa 1866 yılında V.V. Radloff'un "*Güney Sibiryada ve Çungarya Bozkırlarında Yaşayan Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri*" (Rus. Образцы народной литературы тюркских племен, живущих в Южной Сибири и Дзунгарской степи) adlı kitabında yayımlanmıştır. Aarne-Thompson-Uther (ATU) kataloğunda bu motif "Tanrı ile şeytan rekabeti" ismine ve ATU 773 numarasına sahiptir. Adı geçen rekabet konusuna bağlı olan "dalgiç" motifi ise Thompson'un "*Motif-İndex Of Folk Literature*" kataloğunda A812² olarak numaralandırılmaktadır. Radloff'un derlediği mit, okyanusun dibine dalan ve sonrasında karaların oluşacağı toprak parçasını getiren kaz motifinden başlamaktadır: "*Kuday uçtu, bir kişi de uçtu, ikisi siyah kaza dönüşüp uçtular*" (Alt. Türkç. "Кудай учуп турган, пир кижии паза учуп турган, экилези кара кас полып учуп турган"). Metnin başında ikisinin kaz olduğu belirtilir, fakat devamında Ülgen (Kuday) Erlik'e hep Kişi (кижи) der.

Bilindiği üzere Altay Yaratılış Destanının öbür bir metni V.İ. Verbitskiy (1893) tarafından derlenmiştir. Birbirine iki metnin girmiş olduğu düşünülen Yaratılış Destanının bu varyantının yapısı farklılık gösterirken dalgiç motifini içermemektedir. Bununla birlikte G.N. Potanin (1833), V.İ. Anuçin³ (1914), V.L. Seroşevskiy (1896) tarafından da toplanmış dünyanın yaratılışına ilişkin mitlerin söz konusu motifi içerdiği görülmektedir.

² S. Thompson'un Elektronik "*Motif-İndex Of Folk Literature*" adlı katalog. "Earth Diver" maddesi: From a raft in the primeval sea, the creator sends down animals to try to bring up earth. After a number of animals have failed, one (often the muskrat) succeeds. (URL-1).

³ Bahaeddin Ögel (2010: 46-467). "Türk Mitolojisi" (Cilt 1) adlı kitabında V.İ. Anuçin'e dayanarak Yenisey Yaratılış Destanı örnek olarak vermektedir. Şüphesizdir ki, Türk destanlarının coğrafi dağılımı Altay-Yenisey sahası, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan devletlerinin yayıldığı bölgeler ile Tarım, Sir nehirlerinin bulunduğu yerler olarak belirlenmiştir (Çakan, 2009: 74). Ancak V.İ. Anuçin'in yazdığı kitabın ismi "*Yenisey Ostyaklarının Şamanizm ile İlgili Notlar*"dır (Rus. "Очерки шаманства у енисейских остяков"). Yenisey Ostyakları ya da Ketler, Rusya'nın Sibirya Bölgesi'nde, Yenisey Nehri'nin orta ve alt vadilerinde yaşayan ve Yenisey dilleri grubuna giren Ketçe konuşan etnik bir gruptur. Yenisey Ostyakları Türk grubuna girmemektedir.

XIX. yüzyılda yapılmış önemli bilimsel çalışmaların yanı sıra, XX. yüzyılın 1984-1989 yıllarında meslektaşlarıyla birlikte Altay kültürü ve dili üzerinde çalışan N.R. Oynotkinova (2011)⁴ tarafından da önemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Rusça-Altay Türkçesi ile yazılan ve ses dosyalarını barındıran “*Altay Türklerinin Masalsı Olmayan Metinleri*” adlı kitapta “Yeryüzü ve İnsanın Yaratılışına İlişkin” kategorisinde on tane mit bulunmaktadır. Bahsi geçen on metinden üç tanesinin (№ 1-3, s. 48 -84) “dalgıç” motifini içerdiği tespit edilmiştir.

B. Ögel, Altay Yaratılış Destanı'nın temel bakımından İran mitolojisine ve İran düşüncesine bağlı olduğunu, Maniheizm'in etkisi altında kaldığını ve Hristiyanlık gibi türlü dinlerin, türlü tesirlerin girdiğini dile getirmektedir (2010: 419-420, 432). Fakat İran kozmolojisinde suya dalış motifine rastlanmaz. Okyanusla ilgili bu motif Hindistan'dan İran'a göçmüş ve orada ikici (düalist) motifle birleşmiştir (Cartoian, 1929: 39).

Adı geçen mitin ve “dalgıç” motifinin sadece Türklerde değil, diğer bazı halklarda bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Ruslar dâhil Doğu Slavlarındaki, Güney Slavlarındaki veya Fin-Ugor olan Karel, Mordvin, Udmurt, Çirmişlerdeki vs. yaratılış efsanelerinde düalist olan iki figürün olması ve suyun dibine kuş ya da başka bir karakterin dalması uzun zamandır araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Mircea Eliade'ye göre (2003: 110) de farklı halklar arasında yaşayan bu mitlere ait “*mitsel senaryo birkaç değişke dışında aynıdır*”. Çeşitli Türk kavimleri olmak üzere diğer bölgelerde tespit edilmiş kozmogoni mitlerinde bağımsız olarak iki motifin kaynaşması görülmektedir. Bunlar şöyledir: 1) Tanrı'nın emriyle balçık aramak üzere suya dalan su kuşları; 2) Aynı işi yapan ama ayrıca kendisine ait bir dünya yaratmaya veya Tanrı'nın yarattığını yok etmeye uğraşan – kuş biçimli veya insan biçimli – Tanrı'nın hasmıdır (Eliade, 2003: 135).

Bazı Rus araştırmacıları bu motifin tamamen Slav kökenli olduğunu savunarak Ak Tanrı (Belobog) ile Kara Tanrı (Çernobog) hakkında kadim mitin izlerinin olduğunu ileri sürmektedir (Kuznetsova, 1997: 3). A.N. Veselovskiy (1889, 4) söz konusu mitin temelini Türk-Fin olarak, Yu. Kron ise Fin-Ugor ve Ural-Altay kökenli olarak belirtmektedir. Araştırmacı N. Korobka (1909: 191-192) XX. yüzyılın başında bazı Hint efsaneleri ile bağlantı kuruyordu. Uno Harva (1927: 328, 331) da köken olarak kozmogonilere özgü suya dalış motifinden açıkça söz eden en eski yazılı belgelerin bulunduğu Hindistan'ı düşünüyordu. M.V. Belyayev (1925: 72) mitin kökenini “Hanok Kitabı”nda (Kniga Yenoha Pravednogo) arayarak “*Moğol ve Türk yaratılış mitleri, Slav mitlerinden kaynaklanır*” demektedir.

⁴ “*Altay Türklerinin Masalsı Olmayan Metinleri*” adlı kitapta önce derlenmiş ama erişilmesi zor olan metinlerin olduğu gibi yeni metinler de yer almaktadır. 64'ü yenisi, toplam olarak 156 metin mevcuttur. Kitabın içindeki metinler için 146 varyant (eş metin), 26 versiyon (benzer metin) ve S.S. Surazakov Altayistik Enstitüsü Arşivin'den alınmış daha 16 paralel metin bulunmuştur.

Çalışmanın ilerisinde ele alınacak Beryozkin'in geliştirdiği kataloğa ve fikrine dayanarak söz konusu mitin çok eski olduğunu, Kavimler Göçü neticesinde Doğu Avrupa'nın güneyine girdiğinden orada Bogomilizm⁵ etkisiyle değişikliklere uğradığını söylemek mümkündür. Kızlasov'a göre (2001) ise Maniheizm, Sibirya'ya Soğdya sömürgeleştirmesi zamanında İpek yolu boyunca girip oradan ise göçmenlerle (V.V. Napolskih'in tahmin ettiğine göre Avarlar vasıtasıyla) Avrupa'ya getirilmiştir. Sibirya'nın kuzey-batısında, Amur-Sahalin halklarının çoğunda ve Samilerde⁶ ya Batı'da suya dalan biri ile ilgili motif ve mit bulunmamaktadır. Buna karşılık olarak Kuzey Avrasya geleneklerinde, örneğin Çirmişler (Mari), Mordvinler, Çuvaşlar, Nenetsler, Altaylılar, Hakaslar, Şorlar, Buryatlar ve Moğollarda bu motif yer almaktadır (Beryozkin, 2012: 150).

A.N. Veselovkiy (1889: 32) de sonraki çalışmalarında Bogomillerin etkisi altında kalan mitin Çirmişlere ve Altaylılara geri dönmesi ile ilgili tahminde bulunmuştur. N.R. Oynotkinova (2011: 19) Altay yaratılış destanına ilişkin *"eski inanışlar, Hristiyan mitolojisinin imajlarını içine alıp değişikliklere uğramışlardır. Böylelikle, eski şemaya oturtulan Ülgen, Erlik'ten daha önemli olarak algılanmaya başlanmaktadır"* diye dile getirmektedir⁷.

V.V. Napolskih'e (URL-2: 215) göre "dalgıç" motifi ve ona özgü olan dünya algısı Proto-Ural'dır. Diğer bir deyişle M.Ö. IV-VI yüzyıllarda Batı Sibirya ve Ural taygalarında yaşayan Proto-Ural kültürü temsilcileri çerçevesinde kurulan kozmogonik bir komplekstir. Söz konusu kompleks Tunguz-Mançular ve erken dönemde bazı unsurları ödünç alan Türkler vasıtasıyla Doğu Avrupa'ya ve Sibirya'ya yayılmıştır. M. Eliade (2006: 129) *"şeytanın kuş biçimli oluşu kesinlikle Orta Asya kökenlidir"* diye dile getirmektedir. Doğu Avrupa'da zamanla ornitomorfik (kuş biçimli) dalgıç yerine teo-antrpomorfik (tanrı-insan biçimli) bir imaj gelmektedir. Ancak kimi zaman kuş özellikleri unutulmayıp "kanatlı ve güzel, kocaman melek" olarak betimlenen şeytan toprağı getirir ve Tanrı'ya kendini tanıtırken *"Ben, senin tarafından ilk yaratılan meleğim. İsmim Titanail'dir. Fakat sen, Yüce Tanrı bana sadece "Altıngöz Kuşu" da diyebilirsin"* der. Buradan hareketle zamanla imajların üst üste gelmesi görülmektedir (Kuznetsova, 1997: 38). Söz konusu kozmogonik hususlar sadece mitlerde değil, diğer halk edebiyatı türlerinde de yankısını bulmuştur. Örneğin, Ukrayna yılbaşı halk şarkılarında (kolyadka) iki güvercin uçsuz bucaksız Okyanusun ortasında

⁵ Bogomil Orta Çağ döneminde Bulgaristan'da ortaya çıkıp Avrupa'nın doğu ve batısında pek çok ülkede insan kitlelerini etkilemiş bir dinî akımdır. Daha detaylı bilgi için bkz. H. Işık (2017). Hıristiyan Düalist-Gnostik Bir Tarikat Olarak Bogomilizm ve Avrupa Heretik Topluluklarına Etkileri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. 109-187; Hodziç, İ. (2007). *Bogomilizm ve Bosna Hersek Bogomilleri*,

⁶Laponlar ya da Samiler, Norveç ve İsveç'in Kuzey Kutup Dairesi içinde kalan bölgelerinde çok eski tarihlerden bu yana yaşamakta olan bir etnik gruptur.

⁷ Tanrı ile Erlik arasında kuvvetlerin muvazenesinin olmamasına ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. F.A. Turan (2016). *"Türk Mitolojisine Giriş. Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı"*. 33-46.

bulunan iki meşe ağaca konar ve dünyayı nasıl yaratacaklarını konuşurlar. Okyanusun dibinden yeryüzü için kum, gökyüzü için ise mavi taş çıkarırlar.

Folklorun İncelenmesi Açısından Arkeolojik Yöntem ve Ye. Yu. Beryozkin'in Motif Kataloğu

İstatistik işlemlerinin doğruluğu, veri tabanlarının güvenilirliğine bağlıdır. Bilindiği üzere dünyada halkbilimcilerin kullandığı iki tip katalog mevcuttur. Bunlar S. Thompson'un hazırladığı "*Motif Index Of Folk Liteature*" (1932-1936, tamamlanmış baskısı 1955-1958) ve zamanla H.J. Uther'in de tamamladığı (2004) A. Aarne'nin "*Masal Tipleri Kataloğu*"dur (1910). Genelde adı geçen sistem ATU (Aarne – Thompson – Uther) olarak bilinmektedir. Ye.Yu. Beryozkin'e (2015: 154) göre tarihî nitelikli meseleleri incelemek amacıyla söz konusu kataloglar kullanılamaz. Bunun yanı sıra bilim insanı,

"Konuların betimlenmesi ile ilgili sorunun da gayet ciddi olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa'dan ve Batı Asya'dan uzaklaştıkça teşhis edilebilecek konu tipleri kaybolmaktadır. Diğer bölgeler için yeni tiplerin ortaya konulabileceği şüphesizdir, ama sınıflandırmanın temelinde yatan tür sistemi o zaman güncelliğini yitirmektedir <...> Bölgelere göre dağılım ise bazı ayrı epizotlar için hiçbir zaman tamamen birbirine uymamakta, kimi zaman ise önemli ölçüde fark edilmektedir" diyerek konuyla ilgili görüşlerini dile getirmektedir (Beryozkin, 2015: 156).

Yuriy Yevgenyeviç Beryozkin, Sovyet ve Rus tarihçi, arkeolog, etnograf; Batı ve Orta Asya karşılaştırmalı mitolojisi, tarihi ve arkeolojisi ve Kızıl Derililer'in tarihi ve etnografyası (özellikle Güney Amerika) uzmanıdır. Günümüzde akademik faaliyetini sürdürmekle birlikte Rus Bilimler Akademisi Antropoloji ve Etnografya Müzesi Amerika Bölümünün Başkanlığı yapmaktadır. Ye. N. Duvakin ile beraber Yu. Ye. Beryozkin'in Rusça ve İngilizce olarak tasarladığı elektronik kataloğun adı "*Bölgelere Göre Folklorik-Mitolojik Motiflerin Yayılması ve Tematik Sınıflandırılması*"dır (Rus. "Тематическая классификация и распределение фольклорно-мифологических мотивов по ареалам") (URL-3). Bahsi geçen analitik kataloğun üzerindeki çalışmalar yirmi beş yılın öncesinden başlamış, 2000'li yıllardan itibaren ise elektronik olarak İnternet erişimine açık olmuştur. An itibarıyla katalog 60 binden fazla metin özeti, 965 geleneğe dayanarak 2600'tan fazla motif içermekte ve sürekli tamamlanmaktadır.

Beryozkin'in kataloğunun amacı, folklor ve mitolojik motiflerinin dünyadaki bölgelere göre dağılmasının tespit edilmesi ve diğer disiplinlerle karşılaştırılmasıdır. Bunun vasıtasıyla motiflerin yayılması ile farklı tarih dönemlerinde mevcut olan kültür ve demografik süreçleri arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Araştırmacıya göre yazılı kültürü olmayan toplumlarda kültürün aktarılması için insanlar arasında kişisel temasların

olması gerekmektedir. Buradan hareketle, temaslar ne kadar aktif ise folklor motiflerinin ve imajlarının çeşidi de o kadar hızlı yayılacaktır (URL-4). Bu yöntemle ele alınan materyaller sayesinde hangi topraklarda temaslar daha yakın olup olmadığına bakılarak insanlar arasındaki etkileşim alanı saptanabilir. Bahsi geçen temasların içeriğinden söz edilmek gerekirse sınırdan yaşayan komşu insan grubuyla günlük konuşmalardan başlayarak uzak olan ticarî, askerî seferler ve edebî eserlerin çevirilerine kadar uzanabildiğini söylemek mümkündür. *“Kimyager nasıl yüzyıllar önce içinde çorbası olan çömleğin dibinde kalıntıları tahlil ederse, biz de aynı şekilde folklor materyallerini işleriz. Çorbanın tadıyla ilgili bilgi vermek zor, ama malzemelerinin bir kısmı yeniden kurulabilir”* (Beryozkin, 2015: 167-168).

“Bölgelere Göre Folklorik-Mitolojik Motiflerin Yayılması ve Tematik Sınıflandırılması” adlı katalog, ATU’da da yer alan epizotları içerdiği gibi önceden tespit edilmemiş epizotları da göstermektedir. Görev açısından ATU’ya yakın sayılabilir, ancak sadece Eski Dünya Kıtasının değil bütün dünyanın geleneklerini de göz önüne almakta ve isimlendirmede yeni şekiller kullanılmaktadır. ATU Kataloğundan önemli farklardan biri, analitik birimler ile metinlerin türleri arasında bağlantı olmamasıdır.

Yu. Ye. Beryozkin’in geliştirdiği metot “arkeolojik yaklaşım” olarak adlandırılabilir. Söz konusu yaklaşımın ana amacı, folklorun sistemleştirilmesi, analiz edilmesi ve haritaya geçirilmesi vasıtasıyla kültür ilişkilerini araştırmaktır. Belli başlı epizotların mevcut olması-olmaması, halklar arasındaki bağlantılar açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Arkeolojik yaklaşıma dayanarak yapılmış karşılaştırma vasıtasıyla “Suya Dalan / Dalgıç” olarak adlandırılan motifi içeren mitlerin neredeyse dünyanın yarısında yaygın olduğu tespit edilmiştir (Resim 1).

Resim 2. “Suya Dalan Biri /Dalgıç” motifinin dünyaya yayılmasının haritası. Yeşil renk ile genel olarak “Suya dalan biri” (C6), kırmızı renkle “Suya dalan kuş” (C6C) motifleri gösterilmektedir. Sarı renk ise bu iki motifin çakışmasına işaret etmektedir.

Resim 1. Yeşil renkle suya dalan olarak kurbağa veya kaplumbağa motifi (C6A), kırmızı renkle suya dalan misk sıçanı veya kunduz (C6B) motifi gösterilmektedir.

“Dalgıç” Motifli Mitlerin Olası Yapısı

Yeraltı dünyasından / dipten getirilen sert maddenin parçacıklarından karaların oluşmasına ilintili anlatılar Güney Asya, Sibirya, Doğu Avrupa ve Kuzey Amerika'ya özgüdür (Vasilkov, 2006; Kuznetsova, 1997; Napolskih, 1991; Count, 1952; Dundes, 1962; Köngäs, 1960; Prasad, 1989; Rooth, 1957; Walk, 1933, akt. Beryozkin, 2007: 110). Söz konusu motif çok eski, en azından Üst Paleolitik döneme gittiğini söylemek mümkündür. “Suya dalan” mitinin (ileride *SDM* kısaltması kullanılacaktır) arkaik prototipinde suya dalan karakterin imajı (kuş, memeli hayvan, kaplumbağa vb.) çok büyük bir önem taşımamaktadır. Bundan ziyade suya en son dalanın başarılı olmasına daha büyük bir anlam yüklenmektedir. Söz konusu başarı fizyolojik değil, olağanüstü bir güç tarafından sağlanmaktadır (URL-2: 215).

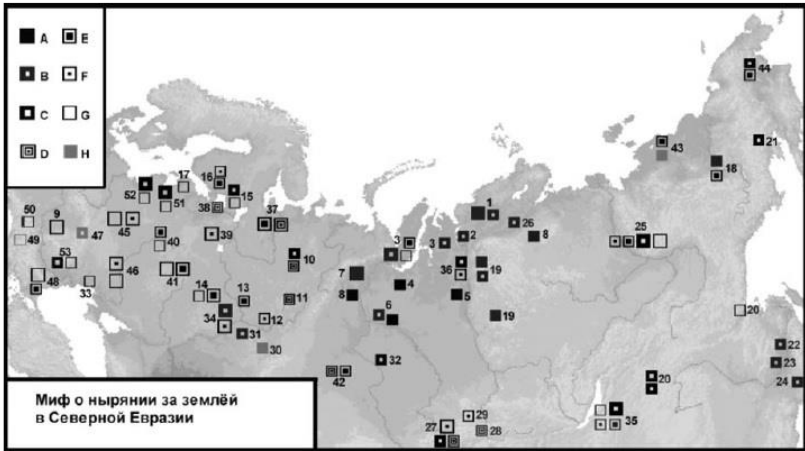
“Dalgıç” motifli mitlerde gönderici rolünde bulunan ve doğrudan doğruya dalan olmak üzere genelde iki karakter mevcuttur. Kimi zaman ise karakter sayısı daha çok olabilir, ama Avrasya metinlerinde çoğu zaman iki karakter yer almaktadır. Bunlardan biri olumlu, diğeri de olumsuzdur. Çukçi, Koryak ve Eskimolar gibi Pole-Asya halklarında adı geçen motifin tespit edilmemiştir.

Kuzey Avrasya'da kadim zamanlarda oluşan bu mitte genelde dalgıç kuşu ve ördek yer almaktadır. Zamanla farklı mitlerde farklı kuşlara da sık sık rastlanmaktadır. Kuşların bu tür rolleri, yaklaşık olarak altı bin yıl önce Orta ve Batı Sibirya kabileleri arasında mevcut olan kozmogoni anlayışlarından kaynaklanmaktadır. İlk olarak hayvan kültü çerçevesinde belli hayvanlar ve kuşlar kutsal sayılır ve onlara saygı gösterilirdi. İkinci olarak güneyden kuzeye akan nehirlerin civarında yaşayan insanlar, nehrin yukarısı (güney) tanrıların yaşadığı üst dünya ile, nehrin aşağısı ise (kuzey) kötü ruhların dünyası ile özdeşleştirmektedir. Bahsi geçen sistemde göçmen su kuşları (kuğu, kaz, ördek) önemli bir yere sahiptir. Bu kuşların güneye göç etmeleri gökyüzündeki dünyaya serüven olarak algılanırdı ve tanrılar (iyeler, ilahî varlıklar) ile insanlar arasında arabulucu şeklinde düşünülürdü. Nehirlerin aşağısında yaşayan ve dikkat çekmeden teker teker göç eden

dalgıç kuşları ise göksel gücüne sahip olmayan yeraltı dünyası kuşları olarak varsayıldı. Bununla birlikte şeytanın ve bazı örneklerde Tanrı'nın kuş biçimli olması özelliği, Avrasya halklarının, ayrıca çoban hayvancı halkların mitlerinde belirgindir (Eliade, 2006: 131).

Söz konusu mit ve ona bağlı motif, çeşitli gelişim paradigmasına sahip olabilir. Bu çeşitler aşağıdaki gibidir (Resim 3):

1. Bazı mitlerde iki kuş yer alır (SDM₂) (A)
2. Bazı mitlerde sadece bir kuş suya dalar (SDM₁) (B)
3. Denizin dibinde bulunan toprağı kurbağa veya kaplumbağa getirir (C)
4. Kimi bölgelerde ilahî varlıklar ya da antropomorfik dalgıçlar kuş kılıfına girer ya da başta kuş şeklinde olur. Suyu dalma SDM₁ tipine göre gerçekleşir.
5. Kimi bölgelerde ilahî varlıklar ya da antropomorfik dalgıçlar kuş kılıfına girer ya da başta kuş şeklinde olur. Suyu dalma SDM₂ tipine göre gerçekleşir (D)
6. İlahi veya antropomorfik varlık(lar) kuş biçimine girmez ama toprağı ağzıyla getirir (E)
7. İlahi veya antropomorfik varlık(lar) kuş biçimine girmez ama toprağı elleriyle getirir (F)
8. A-G motiflerine yakın ama klasik olay örgüsünden farklı olan mitler (G) (Napolskih, 2011: 228).

Resim 3. Kuzey Avrasya'da "Denizin Dibinden Toprak Alma" Motifi (Napolskih, 2011: 228).

Haritaya bakıldığında suya dalmasıyla ilgili mitin evriminin kuzeydoğudan güney-batı tarafına yoğunlaşması/ artması görülmektedir. En arkaik ve Sibiryalı mitlerine yakın mitler, Kuzey Rusya'da ve Fin-Perm halklarında tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra daha çok antropomorfik (insan

biçiminde) ve teomorfik (tanrısal / ilahî şekle ya da özelliğe sahip olan) mitler Balkanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bundan hareketle SDM Ural dil ailesine ait halklardan Doğu Slavları ve diğer komşu halklara geçmiş olabilir. Avrupa'nın Fin-Ugor halklarının çoğunda söz konusu mit varyantları ve birtakım Sibiryaya varyantları halk-Hristiyan rivayetlerinin şeklini kazandıkları için "Suya dalan miti"nin Ruslardan tekrar Fin-Ugor ve Sibiryaya halklarına değişmiş hâliyle döndüğü varsayılabilir.

Dünyada "Dalgıç" Motifinin Yayılması ve Çeşitlenmesi

Ye.Yu. Beryozkin ve Ye.N. Duvakin'in "*Bölgelere Göre Folklorik-Mitolojik Motiflerin Yayılması ve Tematik Sınıflandırılması*" adlı analitik katalogta Altay Yaratılış Destanında da kullanılan "suya dalan / dalgıç" (İng. "the diver", Rus. "ныряльщик") motifi C6 numaraya sahip şöyle alt başlıklar altında sunulmaktadır: *Suya dalan/ dalgıç (C6); Suya dalan kaplumbağa, kurbağa (C6A); Suya dalan misk sıçanı/ kunduz (daha çok Kuzey Amerika için) (C6B); Suya dalan kuş (C6C); Kuşlar: başarılı ve başarısız dalgıçlar (C6c1); Toprak çıkartma (C6D); Suya dalan yengeç, karides (C6F); Suya dalan yaban domuzu (C6G). "Dünya ile İnsanların Yaratılması" (B1E) kategorisinde de ortak motif yer alabilmektedir.*

Katalogta yer alan motif numaralarına dayanarak Doğu Avrupa, Sibiryaya, Güney Asya ve Kuzey Amerika olmak üzere farklı bölgelerde mevcut olan "Suya Dalan Miti"nin çeşitleri aşağıda gösterilmektedir. Her halkın çok varyantı bulunduğundan benzerlikleri göstermek amacıyla örnek olarak her halka ait olan birer mit verilmektedir:

Doğu Slavları

Ruslar (C6C) (Olonetskaya Bölgesi): "Okyanus-denizde iki altıngöz kuşu yüzer: biri beyaz, diğeri siyahmış⁸. Bu iki kuş Yaratıcı ve şeytan'mış. Tanrı'nın izniyle, Meryem Ana'nın rızasıyla şeytan deniz dibinden bir avuç toprak getirmiş. Bu avuçtan Tanrı dümdüz yerleri ve tarlaları, şeytan ise geçilmez uçurumları, dar mağaraları ve yüksek dağları yaratmış" <...> (Ribnikov, 1864: 191-192).

Belaruslular (C6): "Her yer denizken şeytan kuğu bedenine mahkûm olmuş. Tanrı, şeytana denizin dibinden toprağı getirdiği takdirde onu serbest bırakmaya dair söz verir ve "Yüce Tanrı, hayır duasını ver" diye söylemesini ister. Şeytan dalar, ağzını kumla doldurur, fakat Tanrı'nın söylemesini istediğini söylemez. Ondan kum dökülür. Üçüncü defa gerektiğini yapınca kumu getirebilir ama bir kısmını ağzında saklar. Ağzının içindeki kum büyüüp şişince onu tükürmesinin sonucunda bataklıklar oluşur" <...> (Dobrovolskiy: 1891, 229-300 № 8).

⁸ Slavlara ait Dünya'nın yaratılış hikâyesinde genelde 2 ördek, 2 güvercin, 2 altıngöz kuşu (siyah ve beyaz), güvercin ve altıngöz kuşu, 2 dalgıç kuşu (küçük ve büyük), su çulluğu ve dalgıç kuşu, 2 siyah kaz, dalgıç kuşu ve ördek yer alabilmektedir (Kuznetsova, 1997: 35).

Ukraynalılar (C6) (Çernigov Vilayeti): “Yeryüzü, gökyüzü yokken, sadece sular varken suyun üzerinde Tanrı uçuyordu. Bu arada şeytanı görüp ona “Suya dal ve benim adıma toprağı getir” dedi. Şeytan daldığında Tanrı’nın adına değil “Benim adıma alınsın toprak” deyince toprak kaydı gitti. İkinci defa daldı yine başarısız oldu. Sadece üçüncü defa Tanrı’nın söylediklerini dile getirince toprağı alabildi” <...> (Çubinskiy, 1878: 359-360, № 96)

Balkan Bölgesi

Makedonyalılar (C6): “Eski zamanlarda her yerde su varmış. Tanrı yukarıda, gökyüzünde; şeytan ise aşağıda, suyun üzerinde bulunmuş. Şeytan, Tanrı’yı görünce ona kardeş demiş ve aşağıya inmesini teklif etmiş. Tanrı’nın ise inebilecek bir şeyi yok aşağıda. Tanrı, şeytanın biraz toprağı almasını rica etmiş. Şeytan: “Ne kadar?” diye sormuş, Tanrı “Alabileceğın kadar” diye cevap vermiş. Şeytan suya dalıp iki eliyle toprağı almaya çalışmış ama sudan çıkarken toprak sadece tırnaklarının altında kalmış” <...>” (Rahno, 2016: 250-251).

Bulgarlar (C6): “Tanrı şeytanın denizin dibine inmesini ve toprak çıkarmasını ister. Bunu yaparken “Tanrı’nın ve benim yardımlarımla” diye söylemesi gerekir. Şeytan iki defa kendi adını öne koyar, toprağı çıkaramaz, üçüncü defa ise ifadeyi doğru söyler ve tırnaklarının altında kalan toprağı getirir” <...> (Kovaçyov, 1914: 117).

Baltık-İskandinav Bölgesi

Fin [dalgıç kuşu]; Karel [dalgıç kuşu, altıngöz kuşu]; Litvanlar [biri Tanrı, diğeri şeytan] (C6C).

“Şeytan/ ördek denizin dibine dalar ve Tanrı için kum çıkarır. Tanrı kumu suyun üzerinde serpince karalar ortaya çıkmış. Şeytan ağzını kumla doldurmuş, kumun bir kısmı Tanrı’dan saklamış. Gizlediğı toprağı tükürünce bataklıklar oluşmuş” (Kerbelite, 2001: 97).

Letonlar (C6): “Tanrı; şeytanın denizin dibine dalmasını ve bir avuç toprak getirmesini yollar. Şeytan kum veya tırnaklarının altında kalan kili getirir. Tanrı bu toprağı/ kili suyun üzerine koyunca kara ortaya çıkar” (Walk, 1933: 68-69).

Orta ve Doğı-Güney Avrupa

Polonyalılar (C6C): “Şeytan, ördeğın suya dalmasını ister; ördek denizin dibinden aldığı toprağı ağzında taşır, ama onu takip eden şahını görünce toprağı düşürür” (Krzyżanowski, 1963, № 2450.1).

Rumenler (C6): “Tanrı şeytanın denizin dibine dalmasını ve toprağı getirmesini ister. Şeytan, Tanrı adına değil, şeytan adına kil alır ama kil ellerinden silinir. Sonraki defada hem Tanrı hem de şeytan adına kil getirir. Tanrı bundan karayı yaratır” <...> (Beza, 1928: 121).

Gagauz Türkleri (C6) (Moldova): “Tanrı şeytanı yeryüzüne gönderip suyun dibinden toprağı getirmesini emrederken “Peder, Oğlu ile Kutsal

Ruh'un adına" söylemesini de ister. Şeytan emrini yerine getirmeden eli boş geri döndü. Üçüncü defa "Peder'in adına" deyince tırnak altındaki toprağı getirebildi. Tanrı ise bu toprağı kendi göğsüne koyup uykuya daldı. Şeytan toprağı kavradı ve koşmaya başladı. Onun koştığı her yer toprak oldu" (Moşkov, 1901: 4).

Volga-Perm' Bölgesi

Udmurtlar (C6): "Her yerde su varken *İnmar*, şeytanın suya dalıp toprağı getirmesini emretmiş. Şeytan aldığı iki avuçtan birini ağzında saklamış. *İnmar* toprağı suyun üzerine üfleyince kara parçaları meydana gelmiş. Şeytanın ağzındaki toprak da şişmiş ve ağzı patlamış. Ondandır dağlar, bataklıklar ve tümsekler oluşmuş" <...> (Kralina, 1960: № 1).

Çirmişler (C6): "*Kiremet'* suna (erkek ördek) kılığında suyun üzerinde yüzerken *Yuma* onun denizin dibinden toprağı çıkarmasını emretmiş. *Kiremet'* toprağı getirmiş de ancak bir kısmını ağzında saklamış. *Yuma* bu toprağı yeryüzüne bir üfleyerek dağıtmış. Bunun sonucunda dümdüz kara oluşmuş. *Kiremet'* ise kalan toprağı tükürmeye başlayarak dağları yaratmış" (Vasilyev, 1907: 50).

Mordvinler (C6): "*Çam-paz'*ın attığı tükürüğü taşa dönüşür. *Çam-paz* bu taşı kırınca ortaya şeytan çıkar. *Çam-paz* şeytanın dalıp dibinden biraz toprağı getirmesini emreder. Şeytan bir kısmını ağzında saklar, sonra tükürür. Bu şekilde dağlar yaratıldı" <...> (Sedova, 1982: 13-15).

Başkurtlar (C6): "Her yerde su varken iki ördek yumurtlamak için suyun üzerinde yüzer. Suyun altından çamuru çıkarmaya başladılar. Bir kuş, çamuru kanadının altında tutar, diğeri ise yeni parçaları getirir. Bu deniz çamurunun üzerinde ördek yuva kurup yavruları yetiştirmiş, yavruları ise kendi evlatlarını yetiştirmişler. Zamanla birbirine bağlanmış yuvalar adayı oluşturmuş. Ondandır sonra da diğeri adalar ortaya çıkıp karayı oluşturmuş. O dönemden beri ördek kursağında çakıl ve çamur var" (Barag, 1987: 30-31, № 1).

Türkistan-Orta Asya

Karakalpaklar (C6C): "Kadim zamanlarda yeryüzü yoktu, onun yerinde hep sular vardı. *Suymırık* adlı mitolojik bir kuş yuvasını yapabilmek için gagasıyla suyun dibinden çamuru (у́йық)⁹ çıkarmaya başlamış. Bu çamurun üzerine toz, çimen, yosun yapışmış ve böylece yeryüzünü oluşturmuşlar. O zamandan itibaren Dünya doğmuş" (Aimbetov, 2014: 25).

Moğollar: "İlk olarak yeryüzü yokken, gökyüzü ve sular vardı. *Oçurmanı* gökyüzünde yaşadı ve oturacak yeri bile yoktu. Dünya'yı kurmaya karar verirken kendine arkadaşı aramaya başladı. *Çagan-Şukutı* adlı birini bulunca beraber suyun üzerine indiler. Onları gören kurbağı suya daldı. Aşağıya inen *Çagan-Şukutı* kurbağayı derinlikten çıkarıp sırt üstü suyun

⁹ N.A. Baskakov'un hazırladığı "*Karakalpakça-Rusça Sözlük*"te (1958) "у́йық" kelimesi 1) bataklık, batac; 2) çamur olarak çevrilmiştir.

üzerine koydu. *Oçurmanı*: “Ben kurbağanın göbeğinin üstüne oturayım, sen ise dal ve dibinden ne görürsen getir. Ancak beni anmayı unutma, aksi takdirde tek başına bir şey yapamazsın” dedi. *Çagan-Şukutı* avucunda sıvı toprağı çıkardı ve *Oçurmanı*’ya “Ben olmasaydım bu toprağı çıkartamazdın” der demez getirdiğı toprak elinden kayıp suya düştü. İkinci defa daldı ve katı toprağı kazıp çıkıverdi. Bu sefer “toprağı alan, taşıyan ben değilim, *Oçurmanı*’dır” diyerek başarılı bir şekilde getirdi. *Oçurmanı* ise bu toprağı kurbağanın üstüne serpmesini emredip oturdu, dostunu ise yanına oturttu <...>” (Veselovskiy, 1889: 26).

Güney Sibirya Bölgesi

Sibirya Tatarları [ördek; kuğu], Çulım Türkleri¹⁰ [dalgıç kuşu]; Buryatlar [Angata, Anhata şubuun, Şunhuta şubuun adlı kuşlar], Hakaslar [ördek], Çalkandular¹¹ (C6C): “Önce sadece su vardı ve hiçbir yerde toprak yoktu. O zaman Tanrı, Ak kuğu gönderip gagasıyla gökyüzüne su getirmesini emretti. Ama suya daldığında kuğunun gagasına biraz toprak yapıştı. Kuğu üfleyerek toprağı gagasından çıkardı. Toprak ise ufacık toz şeklinde suyun üzerine düşüp orada yüzmeye başladı. Toprak parçacıkları büyümeye başladı, ondan da yeryüzü oluştu. Fakat yeryüzü dümdüzdü. O zaman Tanrı, gagasıyla toprağı eşmesi için ikinci kuşu gönderdi. Ondan da dağlar ve vadiler oluştu” <...> (Radloff, 1989: 211; Direnkova 1929: 123)

Batı Sibirya

Tundra Nenetsleri [dalgıç kuşu], Orman Nenetsleri [lürü kuşu], Güney Selkupları (C6C): “Tanrı dalgıç kuşu göndermiş, kuş bir şey getirememiş, o zaman Tanrı altıngöz kuşunu göndermiş ve o kum getirmiş <...>”.

Hantılar (Ostyaklar): “Bir gün ulu *Doh*¹², *Улвей* adlı yiğidi bulabilmek için şamanlık yapıyordu. Kurnazlığı sayesinde yiğidi zapt edip kendi ruhlarının eşliğinde deniz üzerinden geçerek geri dönüyordu. Bu arada kızmış *Hoçadam*’ın¹³ çıkardığı şiddetli fırtınadan dolayı rüzgâr uçmayı, dalgalar ise yüzmeyi engelliyordu. Doh üç günü ve üç gece uçtu. Yorulduğu

¹⁰ Rusya’nın Tomsk şehri civarında, Ob’ nehri ile Çulım nehirlerinin birleştiğı yerin güneyinde ve Krasnoyarsk Bölgesinde yaşayan bir Türk halkıdır.

¹¹Altay Cumhuriyetinde, Kurmaç-Baygol, Suronaş, Maysk, Biyka köylerinde ve Gorno-Altaysk şehrinde yaşayan Türk halkıdır. Etnik adları “kuu-kiji” (kuğu kişileri) ya da Rusçadan ödünç alınmış Lebed’ (kuğu) Tatarları da denmektedir.

¹² Yenisey bölgesindeki Hantılarda ulu yiğitlerle aynı kategoriye giren büyük Şaman’dır. Bu tür şamanlar ölüleri diriltmek gibi olağanüstü yeteneklere sahiptirler. Gökyüzünde yaşadıklarına inanılmaktadır. Şaman Doh’un Yenisey hukuk kanunlarını ve felsefi düşünceleri oluşturduğu düşünülmektedir (Anuçin, 1914: 7).

¹³ Yenisey bölgesinde Dünya’yı yaratan Eç’ten sonra önem açısından ikinci varlıktır. Hoçadam dişil varlık olurken ilk başta Eç’in eşiydi. Ama bir gün hizmetçileriyle birlikte eşini terk etmiş ve Ay ile evlenip yaşamaya başlamış. Kızmış Eç karısını ve hizmetçilerini yeryüzüne indirmiş. O günden itibaren Hoçadam hastalık, ölüm, soğukluğun sembolü olmuştur (Anuçin, 1914: 7).

sırada kuğu, dalgıç kuşu vb. kılığına giren ruhlarının üzerine oturuyordu. Fakat yardımcıları da yoruldu, fırtınanın sonu ise görünmüyordu. O zaman Doh dalgıç kuşlarına suya dalıp denizin dibinden biraz katı toprağı getirmelerini emretti. Dalgıç kuşu iki defa başarısız bir şekilde dalıp geri döndü. Üçüncü defa gagasında yosun topağını getirdi. Bu yosundan Doh denizin ortasında bir ada yaratıp, orada biraz istirahat etti ve yoluna devam etti” (Anuçin, 1914: 14).

Teleüt Türkleri (C6): “Etrafında hep su varmış, Ülgen dünyayı yaratmak için aşağıya inmiş; Erlik ise denizin içine girip dibinden ağızla toprak getirmiş” <...> (Potanin. 1883: № 46a, 218-220).

Sor Türkleri (B1E): “İlk olarak sadece su varmış. Tanrı sık sık aynı yere tükürük atarmış, zamanla tükürükten bir yığın oluşmuş, oradan ise *Ayna* adlı şeytan çıkıp Tanrı’ya dost demiş. Tanrı şeytandan denizin dibine dalıp “Tanrı, yardım et!” diyerek toprağı getirmesini istemiş. *Ayna*, Tanrı’nın isteğini ihmal ederek bu ifadeyi söylememiş ve aldığı toprak iki defa elinden silinip gitmiş. Şeytan denizin dibinde toprağı yemiş. Üçüncü defa toprağı Tanrı’ya getirebilince Tanrı onu kurutup sağa sola dağıtarak karayı yaratmış. *Ayna*’nın midesindeki toprak ise büyümeye başlamış. Tanrı, karnını kesip temizlemiş, şeytanı iyileştirdikten sonra kendisi uyumuş. *Ayna* yeryüzünü ters döndürmeye çalışmış fakat onu sadece genişletmiş. Koltuk değneğı kadar ufak bir kara parçasının verilmesini yalvarınca aşağıya düşmüş. Bu delikten sürüngenler ve böcekler, dikenli bitkiler, dağlar ve bataklıklar çıkmış” <...> (Ştıgışev, 1894: 1-8).

Buryatlar (C6): “Karanlığın içinde *Ehe Burhan* dolaşmış. Yabani ördeğı yarattıktan sonra ördek suya dalıp gagasıyla çamur getirmiş. *Ehe Burhan* Ülgen adı olan Toprak Ana’yı yapmış, onun üzerinde ise bitki ve hayvanları yaratmış <...>” (Jukovskaya, 1980: 95-96).

Doğı Sibirya

Kuzey-Batı Yakut Türkleri [dalgıç kuşu], Batı Yakut Türkleri (Turuhanskiy Bölgesi) [büyük tarak diş kuşu, altıngöz kuşu], Batı Evenkileri [ördek]: “Etrafında hep su varmış. Üst dünyada iki kardeş dünyayı nasıl yaratacağını düşünürler. Büyük kardeşin ördeğı varmış. Küçük kardeş, ördeğı Baykal gölünün dibinden kum getirsin diye göndermiş. Küçük kardeş suyun üzerine yaprak, üstünde ise ördeğın getirdiğı kumu koymuş. Rüzgâr esince yapraklar buruşmuş, böylelikle dağlar oluşmuş <...>” (Pinegina, 2019: 70-71).

Kuzey Kafkasya

Nogay Türkleri (C6D): “İlk olarak sonsuz gök Tengı varmış, ona eşlik eden Umay da varmış. Umay’ın *Ak-Ku* (beyaz kuğı) ve *Kara-Bapıy* (siyah ördek) adlı kuşları varmış. Ak-ku yumurtlamış, yumurtası sudan oluşmuş. Kara-Bapıy suyun üzerinde yüzer, ama bir şey onu aşağıya çekermiş. Kara-Bapıy kah suya dalar, kah üzerinde yüzmüş. Bir gün denizin dibinde kil ve kum fark edince bunları dışarıya çıkartmaya başlamış ve bir yuva kurmuş.

Kil ve kum yuvasının etrafına koymaya devam etmiş, ondan burnu uzun ve kırmızı olmuş. Yuvası ise büyümüş ve kara olmuş. Kara-Bapıy herhangi bir şey yaratması yasak olduğunu bildiği için cezasından korkarak kararı yapar yapmaz yeraltı dünyasına dalmış ve bu sebepten *Erke-han* adını almış” (Kapayev, 2012, 30: 226).

Kuzey Amerika:¹⁴

Kaliforniya / Pomo (C6): “Şiddetli yağmurdan dolayı dünyada tufan başlar. Şahin dağın zirvesinde kurtulur, Kır Kurdu ve diğerleri batarlar. Şahin suda yüzen kuşların suyun dibine dalmasını emreder. Kuşlar yosun, kamış ve kil getirirler. Bu malzemelerden Şahin dağı yükseltir. Ateş de yok, iki ördek suya dalar ve ateş getirirler <...>” (Barrett, 1933: № 23.1).

Maidu (C6): “Gökyüzü Önderi, Kaplumbağa’yı denizin dibine gönderir. İkinci defa dalınca tırnaklarının altında kalan toprağı getirir. Gökyüzü Önderi bunu suyun üzerine koyar ve karalar büyümeye başlar” (Curtis, 1976: 14)

Miwok (C6): “Kurbağa, Kır Kurduna dünya yaratmayı teklif eder. Kır Kurdu en iyi dalgıcı arar. Bir ördek, diğer ördek ve Su Yılanı tam dalamıyor. Kurbağa kendi iki avuç kum getirir; Kır Kurdu bu kumu her yere atar, bu şekilde karalar oluşur” (Barrett, 1919: № 1).

ABD’nin güney-doğusu/ Yuçi (C6): “Dalgıç kuşu suya dalar ama dibe ulaşamıyor; boynundaki gerdanlık boynuna yapışmış, derisinin içine girmiş, hâlâ izleri belli oluyor (*tüy üzerindeki çizgi*). Kunduz ölü olarak su yüzüne çıkmış; Karides denizin dibinden aldığı kili kıskaçlarıyla çıkarır. Yaraticı bu kili suyun üzerine atar, kara oluşur. Mısır akbabası kanatlarını çırparak henüz yumuşak olan toprak/ kara üzerinde uçar; böyle dağlar oluşur” (Gatschet, 1893: 279-280).

Shawnee (C6): “Tufan’dan sonra Yüce Ruh, Karides’in suya dalmasını emreder. Karides denizin dibinden biraz kil getirir. Yüce Ruh kararı yaratır” (Trowbridge, 1939: 9.10).

Güney Asya¹⁵

¹⁴ *Pomo*, Ameika’da Kızılderili halk grubudur. Kaliforniya’nın kuzey-batısında yaşamaktadır. 1990 yılında nüfusu 4900 kişiydi. *Maidu*, Kaliforniya’ nın kuzeyinde yaşayan ve nesli tükenmekte olan bir halktır. 2010 yılında nüfusu 2500 kişiydi. *Miwok* (Miwuk, Mi-Wuk, Me-Wuk) Kuzey Kaliforniya’da bulunan birkaç Kızılderili grubu için ortak bir isimdir. Nüfusu 3500 kişidir. *Yuçi*, Kızılderili halk grubu, günümüzde Oklahoma Eyaletinde yaşamaktadır. *Shawnee*; Oklahoma, Alabama, Ohio eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Nüfusu 2010 yılında 7584 kişi olarak kaydedilmiştir.

¹⁵ *Şanlar*, Tai Long ya da Tai Yai olarak da bilinir, Güneydoğu Asya’da yaşayan Tay etnik grubudur. *Garo*, Doğu Hindistan’da yaşayan ve Kuzey Bangladeş’te yaşıyan bir halktır. *Oraon*, Kurukh veya Oraon veya Dhangar, ayrıca Uraon veya Oraon olarak da yazılır, Hindistan’ın Jharkhand, Batı Bengal, Odisha ve Chhattisgarh eyaletlerinde yaşayan bir Dravidian etnik grubudur. *Birhorlar*, Hindistan’ın Bihar, Orissa, Carkhand gibi eyaletlerinde yaşayan halktır.

Birma /Şanlar (C6H): “Karıncalar ilk okyanusa dalar ve toprağı çıkarırlar” (Walk, 1933: 74).

Hindistan /Garo Halkı (C6D): “Kadim zamanlarda her yerde su varmış. *Tatara Rabuga*, kadın biçiminde *Nostu Nopantu*’yu dünyayı yaratmak için göndermiş ve biraz kum vermiş. Kadın, başka yer olmadığı için örümcek tarafından örülmüş ağın üzerine oturmuş; bu kumdan topak yapmamış bu yüzden önce büyük yengeci, sonra küçük yengeci suyun dibine gönderir. İkisi dibe ulaşamayınca geri dönmüşler. O zaman dalgıç böceğı denizin dibinden kil çıkarmış” (Playfair, 1909: 82-84).

Hindistan/ Oraon Halkı (C6D): “*Yaşlı Anne*’nin nasihatine göre *Dharmes* bayağı yalıçapkını kuşunu yaratmış. Kuş okyanusa dalıp yeraltı dünyasından Dünya tohumunu getirmiş. Bu tohumdan *Dharmes* Dünya’yı yaratmış” (Osada, 2010).

Hindistan/ Birhor Halkı (C6D): “İlk olarak her yerde su varmış. Suyun üzerinde lotus bulunur. Yüce ruh *Sing-bonga*, lotusun sapında yürüyerek suyun üzerine çıkıp Kaplumbağı’ya dibinden kil getirmesini emretmiş. Kaplumbağı: “Peki evimi (kabuğı) nereye bırakacağım?” diye sormuş. Yüce ruh ona: “Yanına al” demiş. Su kaplumbağanın kabuğunun üstündeki kili alıp götürmüş. Yengeç de kili getirememiş. Sülük ise kili yutarak getirmeyi başarmış. *Sing-bonga* bu kilden kara yaratmış” <...> (Roy, 1925: 398-402).

Sonuç

Ye. Yu. Beryozkin’in tasarladığı katalog sayesinde mitoloji ve folklorla ilgili veriler kapsamlı bir şekilde analiz edildiğinde bölgeler-halklar arasındaki bağlantıların somutlaştırılıp tespit edilebileceğini söylemek mümkündür. Arkaik mitleri meydana çıkarabilmek için farklı halklara ait mitolojik gelenekleri karşılaştırıp ortak elementleri belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda gerek dil bilimi gerek edebiyat bilimi gerek ise mitoloji ve halk edebiyatı ürünlerini inceleyen halk bilimi için karşılaştırmalı/ karşılaştırmalı-tarihî yöntem büyük rol üstlenmektedir. Sadece bir dil grubu ve belli başlı kültür geleneğinin çerçevesinde bakıldığı sürece bu kültürü etkileyen ya da tam tersi bu kültürün diğerlerini etkilediği faktörlerden maalesef uzak kalınmaktadır.

Çalışmamızın merkezî konusu olan suya dalan / dalgıç motifini içeren mitlerin yapısının, ortak Hint menşeli olduğu varsayılabilir. İnsanlar Sibirya’ya ve Kuzey Amerika’ya göç ettikçe mitin de yayılması sağlanmıştır. Napolskih’e göre (2011) “dalgıç” motifi ilk olarak Proto-Ural kökenlidir. Tunguz-Mançular ve Türkler vasıtasıyla Doğu Avrupa’ya ve Sibirya’ya yayılıp Doğu Avrupa’da ise Bogomilizm hareketinin etkisiyle bazı değişikliklere uğramıştır. Hatta söz konusu Bogomil ve Hristiyan etkisi altında kalıp tekrar Altaylılara döndüğü varsayılabilir. Napolskih’in yaptığı çalışmalara göre dünyada farklı yerlerde bilinen “dalgıç” motifli mitlerin yapısı çeşitli olabildiği görülmektedir. Dalgıç rolünde bulunan karakter kimi

zaman kuşa, kimi zaman antropomorfik biçimde bulunan birine; kimi zaman ise karides, kunduz, kaplumbağaya, kimi zaman ise Yaratıcı'nın zıttı olan şeytana (Erlık) dönüşebilir. Toprağı kimin getirdiği büyük önem taşımamaktadır. Bundan daha önemli husus denizin dibinden kil ya da toprağın getirilmesidir.

Şimdiye kadar Türkiye'de bilinmeyen Ye.Yu. Beryozkin'in geliştirdiği "Bölgelere Göre Folklorik-Mitolojik Motiflerin Yayılması ve Tematik Sınıflandırılması" adlı elektronik kataloğun bilimi geliştirme konusunda mitoloji ve folklor alanlarında fayda sağlayabileceği ve karşılaştırmalı mitolojide bazı hususlara ışık tutacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Aimbetov, K. (2014). *Қарақалмақ фольклоры*. Нөкис: Илим.
- Anucin, V. İ. (1914). *Ocerk Şamanstva u Yeniseyskih Osljakov*. Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii nauk.
- Barag, L.G. (1987). *Başkirkoye narodnoye tvorçestvo. Predaniya i legendı*. Ufa: Başkirkoye knijnoye izdatelstvo.
- Barrett, S. A. (1919). Myths of the Southern Sierra Miwok. *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology*, (16)1, 1-28.
- Barrett, S. A. (1933). Pomo Myths. Milwaukee. *Bulletins of the Public Museum of the City of Milwaukee*, 15, 1-608.
- Belyayev, M.V. (1925). *Proishojdeniye narodnih legend o mirotvorenii*. Bakü: İzvestiya Azerbaycanskogo gosudarstvennogo universiteta im. V.İ.Lenina.
- Beryozkin, Yu. Ye. (2007). Kosmogoniçeskiye süjeti "Nıryalşçik za zemloy" i "vihod ludey iz zemli". *Arheologiya, etnografiya i antropologiya Evrazii*, 4 (32). 110-123.
- Beryozkin, Yu. Ye. (2009). Mifi Starogo i Novogo sveta. *İz Starogo v Noviy Svet: Mifi narodov mira*. Moskova: Astel.
- Beryozkin, Yu. Ye. (2012). Sibirsko-yujnoaziatskiye folklorniye paralleli i mifologiya evraziyskoy stepi. *Arheologiya, etnografiya i antropologiya Yevrazii*, 4 (52), 144-155.
- Beryozkin, Yu. Ye. (2015). Rasprostraneniye folklornih motivov kak obmen informatsiyey, ili gde zapag graniçit s vostokom. *Antropologičeskiy Forum*, 26, 153-170.
- Beza, M. (1928). *Paganism in Roumanian folklore*. London, Toronto: J.M. Dent & sons Ltd; New York: E.P. Dutton & Co.
- Cartoijan, N. (1929). *Cartile populare în literatura romaneasca*. Bükreş: Editura Casei Scoalelor.
- Count, E.W. (1952). The earth-diver and the rival twins: A clue to time correlation in North-Eurasiatic and North American mythology. *Indian Tribes of Aboriginal America, selected papers of the XXIXth International Congress of Americanists*. Chicago: the University of Chicago, 55-62.

- Curtis, E. S. (1976). *The North American Indian. Being a series of volumes picturing and describing the Indians of the United States, the Dominion of Canada, and Alaska*. Edited by Frederick Webb Hodge. New York, San Francisco, and London.
- Çakan, V. (2009). *Orta Asya Türk tarihinin kaynakları*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Çubinskiy, P.P. (1878). *Trudi etnografiçeskoj ekspeditsii v zapadno-russkiy kray, snaryajyonnoj İmperatorskim Russkim Geografiçeskim Obşestvom*. Materialı i issledovaniya, sobranniye P.P. Çubinskim (Sankt-Peterburg: Tipografiya V. Bezobrazova. 359-360.
- Direnkova, N.P. (1929). Ptitsa v kosmiçeskih predstavleniyah turetskih plemyon Sibiri. *Kultura i pismennost Vostoka*. Bakü: İzdaniye Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta ovogo Türkskogo Alfavita. 119-126.
- Dundes, A. (1962). Earth-diver: creation of the mythopoeic male. *American Anthropologist*, 64 (1), 1032-1051.
- Dobrovolskiy, V.N. (1891). *Smolenskiy etnografiçeskiy sbornik*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Ye. Yevdokimova. 229-300.
- Eliade, M. (2003). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*. (çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Entsiklopediçeskiy Slovar Brokgauza i Yefrona (1900). *Sravnitel'naya mifologiya*. Sankt-Petersburg: İzdatelskoye delo. Tom 61, 322-333.
- Gatschet A.S. (1893). Some mythic stories of the Yuchi Indians. *American Anthropologis*, 6(3), 279-282.
- Harva, U. (1927). *Finno-Ugric, Siberian mythology*. Boston: Archaeological Institute of America.
- Hodziç, İ. (2007). *Bogomilizm ve Bosna Hersek Bogomilleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Işık, H. (2017). Hıristiyan düalist-gnostik bir tarikat olarak Bogomilizm ve Avrupa heretik toplumlarına etkileri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 109-187.
- Jukovskaya, L.N. (1980). *Buryatskaya mifologiya i yeyö mongolskiye paralleli*. Simvolika kultov i ritualov narodov zarubejnoj Azii. Moskova: Nauka.
- Kapayev, İ.S. (2012). *Nogayskiye mifi, legendı i poverya: opit mifologiçeskogo slovarya*. Moskova: Golos-Press.
- Kızlasov, L.R. (2001). Sibirskoye maniheystvo. *Etnografiçeskoje obozreniye*, 5, 83-90.
- Korobka, N. (1909). *Obraz ptitsı, tvoryaşey mir, v russkoy narodnoy poezii i pismennosti*, Sankt-Petersburg: Tipografiya Akademii Nauk.
- Коваçуов, Yo. (1914). *Народна астрономия и метеорология*. Принос към българския фолклор. (Сборник за народни умотворения и народопис). Sofiya: BAN.
- Köngäs E.K. (1960). The earth-diver (Th. A 812). *Ethnohistory*, 7, 151-180.
- Kralina, N.P. (1960). *Sto skazok udmurtskogo naroda*. İjevsk: Udmurtskoye knijnoye izdatelstvo.

- Krzyżanowski, J. (1963). *Polska baika narodowa*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kuznetsova, V.S. (1997). *Dualističeskiye legendy o sotvorenii mira v vostočnoslavyanskoy folklornoj traditsii*. Novosibirsk: İzdatelstvo SO RAN.
- Kerbelite, B.P. (2001). Tipi narosnih skazaniy. *Strukturno-semantičeskaya klassifikatsiya litovskih etologičeskikh, mifologičeskikh skazaniy i predaniy*. Sankt-Petersburg: Evropeyskiy Dom.
- Littleton, S. (1973). *Novaya sravnitel'naya mifologiya: antropologičeskaya otsenka teorii Georgesa Dumezila*. Berkli: İzdatelstvo Kaliforniyskogo universiteta.
- Moşkov, V.A. (1901). Gagauzi Benderskogo uyezda. Verovaniya, vozzreniya na prirodu. Velikanı. *Etnografičeskoye obozreniye*, 51 (4), 1-80.
- Napolskih, V.V. (1991). *Drevneysiye etapy proishojdeniya narodov ural'skoy yazıkovoy semyi: dannıye mifologičeskoy rekonstruksii (prauralskiy kosmogoničeskıy mif)*. Moskova: Institut etnologii i antropologii im. N.N. Mikluho-Maklaya.
- Nilsson, M.P. (1933). *Homer and Mycenae*. Londra: Methuen.
- Osada, T. (2010). *A comparative study of Munda creation myth*. Paper presented for Radcliffe Exploratory Seminar on Comparative Mythology. Radcliff Institute of Harvard University.
- Oynotkinova N.R. – Şinjina İ.B. – Yadanova K.V. – Yamayeva Ya. Ya. (2011). Pamyatniki folkloro narodov Sibiri i Dalnego Vostoka. *Neskazočnaya proza altaytsev*. Novosibirsk: Nauka.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi*. C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pinegina, M.L. (2019). *Skazki Zabaykalskogo Severa, zapisanniye M.L. Pineginoy*. Pos. Novaya Çara: Kalarskiy istoriko-krayevedčeskiy muzey.
- Playfair, A. (1909). *The Garos*. London: David Nutt.
- Potanin, G.N. (1883). *Očerki severo-zapadnoy Mongolii*. Rezultati puteşestviya, ispolnennogo v 1879 godu po poručenıyu İmperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obşçestva. Sankt-Petersburg: Tipografiya V. Kirşbauma, 4, 218-220.
- Prasad M. (1989). *Some aspects of the Varāhā-Kathā in epics and Purānas*. Delhi: Maheshwari Prasad.
- Radloff, V.V. (1989). *İz Sibiri. Stranitsı dnevnika*. Moskova: Nauka.
- Rahno, K.Yu. (2016). Sotvoreniye mira i çeloveka iz glını v folklore makedontsev i bolgar. Slavyanskiye yaziki i kulturnı v mnogoyazičnom mire". *Sbornik naučnih trudov VI mejdunaroodnoy rossiysko-makedonskoy konferentsii*. 250-261 Perm: Permskiy gosudarstvenniy natsionalniy issledovatel'skiy universitet.
- Reih, K.(2008). *Türkskiy epos: traditsii, formı, poetičeskaya struktura*. Moskova: Vostočnaya literatura RAN.
- Rıbnikov, P.N. (1864). *Narodniye poveriya i suyeveriya v Olonetskoy gubernii*. Petrozavodsk: İzd. Olonetskoy Gubernskoy Statističeskoy Komissii.
- Rooth A.B. (1957). Creation myths of the North American Indians. *Anthropos*, 3 (4), 497-508.

- Roy, S. Ch. (1925). *The Birhors. A little-known jungle tribe of Chota Nagpur*. Ranchi: Mission Press.
- Sedova, L.V. (1982). *Legendi i predaniya mordvi*. Saransk: Mordovskoye knijnoye izdatelstvo.
- Seroşevskiy, V.L. (1896). *Yakuti:opit etnografiçeskogo issledovaniya V.L. Seroşevskogo*. Sankt-Petersburg: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov.
- Şahnoviç, M.M. (2013). K istorii vozniknoveniya sravnitel'nogo religiovedeniya v Rossii. *Vestnik SPGU*, 17(3), 80-86.
- Ştigaşev, İ. (1894). *Predaniya inorodtsev Kuznetskogo okruga o sotvorenii mira i pervogo çeloveka*. Omsk: Zapiski Zapadno-Sibirskogo otdeleniya Rossiyskogo Geografieskogo Obşçestva.
- Trowbridge, Ch. (1939). *Shawnese Traditions. C. C. Trowbridges's account*. Occasional Contributions from the Museum of Anthropology of the University of Michigan.
- Turan, F.A. (2016). Eski Türklerde tek tanrı inancı. *Türk Mitolojisine Giriş*, (ed. Fatma Ahsen Turan-Meral Ozan), 33-46, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Vasilyev, M. (1907). *Religioznye verovaniya çeremis*. Ufa: Gubernskaya tipografiya.
- Vasilkov, Ya. V. (2006). *Straniçka mifologiçeskogo bestiariya: otryahivayuşçiy sya vepr'*. Kultura Aravii v aziatskom kontekste. Sankt-Peterburg: MAE RAN.
- Verbitskiy, V. I. (1893). *Altayskie inorodzu*, Moskova: Skoropeç. A.A. Levenson.
- Veselovskiy, A.N. (1889). *Raziskaniya v oblasti russkog duhovnogo stiha. XI-XVII*. 5. Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Walk L. (1933). Die Verbreitung des Tauchmotivs in der Urmeerschöpfungs- (und Sintflut-) Sagen. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 1 (2), 60-76.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Thompson, S. Elektronik *Motif-Index of folk literature* adlı katalog. https://sites.ualberta.ca/~urban/Projects/English/Content/Motif_Quick_Index.htm (Erişim: 15.08.2022).
- URL-2: Napolskih, V.V. (2011). *Mif o nıryanii za zemloy (A812) v Severnoy Yevrazii i Severnoy Amerike: 20 let spustya*. <https://ruthenia.ru/folklore/napolskih3.pdf>. (Erişim: 20.09.2022).
- URL-3: Beryozkin Yu. Ye. *Bölgelere göre folklorik-mitolojik motiflerin yayılması ve tematik sınıflandırılması* adlı katalogun metinli versiyonunun adresi: <http://www.ruthenia.ru/folklore/berezkin/>. Motiflerin dünya haritasındaki yayılma sürecine bakmak için <http://mapsofmyths.com/> adresi kullanılmaktadır (Login ve parola ayrı istenmektedir). (Erişim: 8.05.2022).
- URL-4: Beryozkin Yu. Ye. (2015). Geçmişin anahtarı: Folklor motiflerinin bölgesel yayılması. file:///C:/Users/erenm/Downloads/genofond_article18479.pdf. (Erişim: 8.08.2022).

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / *The article does not require an Ethics Committee Approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*